

De poreuze grenzen van de jonge poëzie

Hoe poëzietalent ontstaat tussen hiphop en festivalcultuur

De hedendaagse poëzie van jonge dichters is vaak versmolten met de pop-, hiphop- en festivalwereld en vindt deels of geheel buiten de papieren wereld van uitgeverijen om plaats. Ook 'productiehuizen' die jonge poëzie programmeren plaatsen zich graag in een multimediaal domein. Auteurs komen zo in een luistercultuur terecht, maar is dat een artistieke of een praktische keuze?

'Radio killed the poetry star', zo heette een talkshow die dichter Dennis Gaens op 15 december 2016 organiseerde in de Nijmeegse avondenreeks Wintertuin Sessies. Hij nodigde daarin dichter-radiomaker Nikki Dekker en journalist-schrijver Jozien Wijkhuijs uit te praten over verhalende radio. Ook Gaens combineert radio en literatuur: sinds hij de podcast *ondercast* begon, schreef hij in twee jaar 'nog maar een paar gedichten'.

De titel van de avond knipoogde naar 'Video killed the radio star' (1979), een campy, nostalgisch popliedje van de Britse new wave/synthband The Buggles over de verdwenen radiocultuur. Fascinerend genoeg was de kitscherige videoclip uit 1979 de allereerste die op het nieuwe televisiemuziekkanaal MTV werd uitgezonden in 1981. Zo kreeg dit nummer met terugwerkende kracht een onheilspellende onderton: het klonk als de soundtrack van een (bijna gewelddadige) omwenteling in de popmuziek van een luister- naar een beeldcultuur.

De titel 'Radio killed the poetry star' zet radio juist weer op de kaart, maar dat gaat ditmaal ten koste van de 'poetry star'. Deze titel roept interessante vragen op. Stel dat we bereid zijn het woord 'radio' te (over)interpreteren als een metoniem voor alle kunstvormen rond het gesproken woord, signaleert deze titel dan de hedendaagse omslag van een lees- naar een luistercultuur? Wat betekent dit voor de poëzie?

En vooral: *waarom* zou je je als dichter tot die luistercultuur bekeren?

Papier en podium

Al jaren is het duidelijk: de boekgerichte benadering waarmee de poëzie in de twintigste eeuw door wetenschappers en essayisten veelal tegemoet werd getreden, is weinig productief meer. Thomas Vaessens (*Ongerijmd succes*, 2006) en Geert Buelens (*Oneigenlijk gebruik*, 2008) wazen er al tien jaar geleden op dat poëziekenner hun aandacht eens moesten verplaatsen van poeziebundels naar het rijke mediale landschap eromheen. Vaessens besprak in *Ongerijmd succes* onder meer podiumpoëzie, poëzie op het internet en het Dichterschap des Vaderlands, terwijl Buelens schreef over de kruisbestuiving van de poëzie en de popcultuur.

In 2013 behandelde Buelens in de digitale collegereeks Universiteit van Nederland de vraag 'Zou Bob Dylan een Nobelprijs voor de Literatuur kunnen winnen?' Sinds oktober 2016 weten we dat het antwoord op die vraag 'ja' luidt. Een statement van formaat: het Zweedse Nobelcomité, zowat de belangrijkste literaire autoriteit, erkende hiermee dat ook liedteksten aan de allerhoogste literaire standaard kunnen voldoen. Een terloopse verwijzing in het juryrapport suggereerde dat er niets nieuws onder de zon was: Dylan werd door het comité in de traditie van Homeros en Sappho geplaatst.

Deze kijk op de poëzie als multimediaal en sociaal verschijnsel kunnen we op twee manieren begrijpen: als de signalering van een nieuwe trend, of als een pleidooi om eindelijk komaf te maken met een misverstand. Sommige internationale wetenschappers en essayisten suggereren dat het hier om een relatief recente trend gaat. Zo betreurde William Marx de marginalisering van de (papieren) literatuur in *Het afscheid van de literatuur* (Franse origineel 2005, Nederlandse vertaling 2008), beschreef Jim Collins in *Bring on the books for everybody* (2010) hoe de literaire cultuur recentelijk medialer en populairder is geworden en schreef Alessandro Baricco met vooruitziende blik over de impact van de netwerksamenleving op onze beleving van literatuur en andere cultuurvormen (*De barbaren*; Italiaanse origineel 2006, Nederlandse vertaling 2010). Tegelijkertijd begint het besef door te dringen dat de twintigste-eeuwse aandacht voor het gedicht als autonoom papieren object *altijd* al te beperkt was. We kunnen er in het Nederlandse taalgebied niet de levendige voordrachtscultuur vóór de twintigste eeuw mee begrijpen, niet de al eeuwenlange aanwezigheid van poëzie in de openbare ruimte, en niet de kruisbestuiving tussen poëzie, muziek, design, beeldende kunst en activisme van de futuristen, dada en de punkbeweging.

Hier wil ik bekijken hoe de jonge poëzie in Nederland vandaag versmolten is met andere kunstgenres, vaak met het gesproken of gezongen woord. Het gaat me, in lijn met dit themanummer, vooral om de multimediale plaatsen waar jong poëzietalent kan ontstaan: festivals, productiehuizen en websites waar het poëtische samenvloeit met andere kunstvormen.

Talentontwikkeling

Wanneer we de Nederlandse poëziewereld niet beschouwen als een papieren wereld, maar als een multimediaal domein, dan valt direct op hoe groot de geografische spreiding is. De uitgevercultuur is en blijft overweldigend Amsterdams: vrijwel alle uitgevers van naam zijn tegenwoordig op of om de grachtengordel te vinden, ook een tegendraadse uitgever als De Geus die decennialang in Breda gevestigd was. Maar culturele organisaties die zich mede op poëzie richten zitten overal: niet alleen in Amsterdam (SLAA; Perdu; Read my World), maar ook in Rotterdam (Poetry International, Passionate Bulkboek), Den Haag (Crossing Border, Win-

De rapper Typhoon beweegt zich tussen het publiek van de Nacht van de Poëzie. (© Michaël Kooren)

ternachten) of Utrecht (Literatuurhuis, met onder meer het International Literature Festival en De Nacht van de Poëzie). Ook buiten de Randstad is het festivallandschap rijk, met goed bezochte festivals als Dichters in de Prinsentuin (Groningen) en Poëziefestival Landgraaf. De tientallen poëzieactiviteiten combineren bijna allemaal meerdere kunstvormen, met de muziek als natuurlijkste partner. Op een festival als Crossing Border vullen literatuur en popmuziek zelfs allebei de helft van het programma.

Van de genoemde organisaties richt Passionate Bulkboek zich het nadrukkelijkst op talentontwikkeling. Ze wil in de eerste plaats jongeren voor letteren en andere cultuuruitingen interesseren, maar stimuleert ook jonge schrijvers via de wedstrijd Write Now! (voor jongeren tussen 15 en 24 jaar). Write Now! heeft de afgelopen jaren een waslijst aan winnaars gehad die zijn uitgegroeid tot publicerende auteurs, onder wie dichters als Anne Broeksma, Jonathan Griffioen, Vicky Franken en Maarten Inghels. Ook Passionates festival Geen Daden Maar Woorden en het online literair tijdschrift Passionate Platform geven ruim baan aan auteurs die nog niet gedebuteerd zijn. Wat ook onmiddellijk opvalt, is de brede programmering. Write Now! biedt plaats voor alle typen geschreven teksten, ook aan toneeltekst, filmscenario en songtekst – al zijn het in de praktijk vooral verhalen en gedichten die winnen.

Kunstbende, een schrijfwedstrijd voor nog jongere auteurs (tussen 13 en 18 jaar), richt zich op veel meer dan op literatuur. Hier zijn echter duidelijke schotten tussen de kunstdisciplines opgetrokken: 'Taal' is een van de acht categorieën. De drie winnaars van 2016 in deze categorie schreven allemaal gedichten of verhalen die ze opvallend levendig en overtuigend voordroegen, dat wel. Toch zou je op grond van deze wedstrijden denken dat de discipline schotten voor jonge auteurs hoger zijn dan ik eerder suggereerde.

De urban scene

Maar het is maar net op welke literaire niche je je blik richt. Zo bestaat er een levendige *urban scene* waarin de kunstenaars wel degelijk tegendraads in de literaire traditie staan. Poetry Circle Nowhere, met afdelingen in Rotterdam, Amsterdam, Eindhoven, Tilburg en Groningen, richt zich op het moeilijk af te bakenen genre van *spoken word*, iets tussen theaterperformance, hiphop, proza en poëzie in. Bij de tientallen aangesloten dichters valt direct de etnische diversiteit op. Dat geldt ook voor de kunstenaars die zijn aangesloten bij SPOKEN, een netwerk voor 'woordkunstenaars'. Er zitten bekende(re) namen tussen, zoals rapper Typhoon, spokenwordartiest Onias Landveld en dichter Dean Bowen, naast talloze auteurs van wie de naam zelfs bij de grootste (papieren) poëziefhebber onbekend zal zijn.

De drempel om je aan te sluiten bij een Poetry Circle of bij SPOKEN lijkt al bij al niet hoog. Hoewel deze organisaties professioneel zijn (Poetry Circle krijgt bijvoorbeeld steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Fonds voor Cultuurparticipatie), lijken ze sterk vanuit een bottom-upmentaliteit te functioneren: wie iets maakt dat als 'woordkunst' gekarakteriseerd zou kunnen worden, is welkom. De mengelmoes van genres die zo ontstaat, is verrassend voor wie vooral de papieren poëzie kent. Rap, *spoken word* en poëzie voelen als een logische combinatie, maar wie zou verwachten dat ook stand-upcomedy en cabaret moeiteloos zouden worden geïntegreerd?

Woordkunstenaars functioneren bijna geheel los van de gemeenschappen van dichters bij de grote uitgeverijen en bij poetry slams. Slechts recentelijk worden er initiatieven ondernomen om deze gemeenschappen meer bij elkaar te brengen. Zo waren op de jongste afleveringen van de befaamde Dichtersmarathon in het Amsterdamse Perdu – zowat de bakermat van de experimentele poëzie en de academische poëziereflexie – voor het eerst

Maarten van der Graaff treedt op tijdens het Nieuwe Types-festival, een organisatie van Wintertuin. Hij geeft ondertussen ook les aan ArtEZ Hogeschool. (© Henny van Roomen)

ook spokenwordartiesten te horen als Babs Gons en Jennifer Muntslag aka JNM The Naked MC. Geen Daden Maar Woorden programmeerde 'papieren' auteurs naast auteurs van de Rotterdamse Poetry Circle.

Terwijl de poëziewereld zich langzaam openstelt voor de populaire cultuur, lijken rappers en andere urban kunstenaars in de poëzie juist een kans te zien om aan aanzien te winnen. De zeer populaire jonge rapper Sevn Alias zei in juli 2016 in een interview met *NRC Handelsblad*: 'Mensen noemen het straatrap maar ik noem het poëzie'. Interessant is ook de ontwikkeling van Top Notch. Dit platenlabel richtte zich aanvankelijk op Nederlandstalige hiphop, maar presenteert zich nu als een producent van alle soorten muziek (van Surinaamse pop tot het Amsterdamse levenslied) en van boeken. Zo werden twee romans van James Worthy uitgegeven (in samenwerking met uitgeverij Lebowski), net als een herdruk van *Roofstaat*, Ewald Vanvugts studie over het Nederlandse koloniale verleden (met uitgeverij Nijgh & Van Ditmar). Het lijkt een kwestie van tijd voordat Top Notch ook poëzie of *spoken word* gaat uitgeven.

Talent bij productiehuisen

Top Notch past in een trend: organisaties houden zich zelden meer aan één functie. Hét voorbeeld van een '360 graden-organisatie' is het Amsterdamse Das Mag: begonnen als literair tijdschrift ontwikkelde deze jonge groep schrijvers zich onstuimig door festivals en leesclubs te organiseren en uiteindelijk een eigen uitgeverij te beginnen. Prozatitels als Lize Spits *Het*

smelt en Walter van den Bergs *Schuld* waren al bestsellers – dichtbundels behoren wellicht tot de toekomstplannen.

Ook buiten de Randstad zijn spelers actief met een neus voor talent en een brede benadering van de cultuur. Tilburg heeft Tilt, dat drie doelstellingen heeft: talentontwikkeling in Noord-Brabant en Vlaanderen, het bereiken van een nieuw literatuurpubliek en het samenbrengen van literatuur met andere disciplines. Twee van de opvallendste wapenfeiten zijn het Vlaams-Nederlandse stimuleringsprogramma Talent op Tilt en het Tilt Festival, dat naast poëzie, poetry slam en proza ook hiphop en pop/rock programmeert.

De opvallendste speler in literaire talentstimulering is echter het Nijmeegse Wintertuin. Was dit 'productiehuis' – de enige Nederlandse literaire organisatie die zich consequent zo noemt – eerst vooral bekend om het vierdaagse Wintertuinfestival, de afgelopen jaren is het een veel ambitieuzere koers ingeslagen. Wintertuin produceert tegenwoordig chapbooks en heeft overal contacten: met de Arnhemse opleiding Creative Writing en andere culturele huizen als deBuren en Passa Porta, maar verrassend genoeg ook met poppodium Doornroosje en Vitalis ZorgGroep. Sinds januari 2017 vormt Wintertuin bovendien samen met het productiehuis Oost-Nederland voor popmuziek en het theater- en dansinstituut Generale Oost een interdisciplinair productiehuis, De Nieuwe Oost. Tel daar het Europese talentontwikkelingstraject CELA bij en het is duidelijk: Wintertuin zit tot in de haarvaten van de jonge literatuur.

Marieke Rijnveld tijdens het Nieuwe Types-festival. (© Henny van Roomen)

De talentontwikkeling bij dit productiehuis is divers: er zijn workshops voor jongeren, een schrijfwerkplaats voor alle beginnende schrijvers en een agentschap dat ambitieuze en kansrijke auteurs begeleidt in het opbouwen van een carrière. Wat 'het opbouwen van een carrière' in het hedendaagse literaire landschap concreet betekent, wordt mooi duidelijk uit een informatiefolder. De openingstekst geeft aan dat het agentschap auteurs vertegenwoordigt, redactioneel begeleidt bij het schrijven, optredens in 'literaire producties en tijdens (literaire) evenementen' regelt en de mogelijkheid geeft te doceren in een workshopprogramma. Nu wordt duidelijk waarom Wintertuin zoveel ballen tegelijk in de lucht houdt: het heeft als ambitie een beginnend schrijver alles te kunnen bieden. Wie wordt omarmd door deze organisatie, kan debuten met een Wintertuinchapbook, op een van de talloze Wintertuinactiviteiten optreden en cursussen geven op een Wintertuinworkshop. De informatiefolder geeft daarnaast aan dat dichter Johan Roos bijvoorbeeld is 'te boeken voor voordrachten, live columns, poëtische festivalverslagen en schrijfpoddrachten speciaal gericht op uw evenement, congres, publicatie of bijeenkomst'.

In een tijd waarin het voor een schrijver lastiger wordt te leven van subsidies en royalties alleen, helpt Wintertuin jonge schrijvers allround ondernemer te worden.

De dichter als product?

En daar is het woord 'ondernemer' gevallen, het toverwoord van de hedendaagse culturele sector. Jonge kunstenaars van nu afficheren zich zelden als bohémien en des te vaker als 'ondernemers' (of zij geven aan 'hun eigen product te zijn'). De 'autonomie' van het culturele veld begint af te brokkelen nu de cultuur deel wordt van de markt. Dat is een ontwikkeling die ook zichtbaar is in de 'culturele broedplaatsen' waar producenten (van bier, zeep, tasjes, koffie...), horecaondernemers, ontwerpers en kunstenaars onder één dak zitten. Roel Griffioen schreef al in 2014 een kritisch stuk in *rekto:verso* over de manier waarop Amsterdam via dit soort plaatsen Nieuw-West probeerde te *gentrifyen*. Hij wees op het feit dat deze plekken, die ogenschijnlijk worden opgezet om de sociale cohesie van buurten te vergroten, vooral economische doelen dienen: nieuwe investeerders aantrekken, vastgoedprijzen opdrijven. Er is een parallel met

de kraakbeweging van de jaren tachtig: Bart van der Steen publiceerde in 2010 een artikel in *De Groene Amsterdammer* dat aantoonde dat in buurten waar krakers het actiefst waren geweest, tegenwoordig het duurste vastgoed te vinden is.

Wat heeft dit allemaal met dichters te maken? Voorlopig (nog) niet heel veel. Toegegeven, er zijn online recente aankondigingen te vinden van culturele avonden in creatieve broedplaatsen met dichters op de programmering. Weinig wijst er echter op dat de dichter zo gemakkelijk in de 'creatieve economie' is te integreren als de beeldend kunstenaar en de ontwerper. Waar het me om gaat, is dat we de ontwikkeling die ik in dit artikel probeerde te schetsen – het ontstaan van een multimediale poëziecultuur met veel aandacht voor talentontwikkeling – niet alleen als een esthetisch, maar ook als een economisch proces zien. Optreden op een festival is leuk en kan tot vernieuwend werk leiden, maar voor veel dichters is het ook simpelweg bittere noodzaak. Leven van een dichterschap alleen was altijd al nagenoeg onmogelijk, maar in een tijd waarin de subsidies van literaire tijdschriften en deels zelfs van auteurs onder druk komen te staan, is het lastiger dan ooit. Het is dan voor een jonge schrijver noodzakelijk óók docent te zijn, radiomaker, programmeur of columnist. En het is essentieel je niet terug te trekken in een bundel of in een exclusief gezelschap van connoiseurs, maar je aan te sluiten bij die genres waar tegenwoordig een breder publiek zit: de festivalwereld, de urban scene. Een cynische interpretatie is dat de dichter tot product wordt *gemaakt*.

Did radio kill the poetry star? Nee, maar culturele en economische ontwikkelingen hebben er wel voor gezorgd dat de poetry star zich weg van de leescultuur is gaan bewegen, naar de luistercultuur en de wereld van het ondernemerschap.

Laurens Ham is essayist en dichter. Hij doceert moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde de studie *Door Prometheus geboeid* (2015) en tientallen artikelen over hedendaagse poëzie, onder meer in *Ons Erfdeel* en *nY*. Hij is kernredacteur van *DW B* en debuteert in 2017 als dichter met *Mijn grote schuld*.